

Semantinis estetinių reiškinių sampratos matmuo

ŽIBARTAS JACKŪNAS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: zibartas@kfm.lt

Straipsnyje grindžiama nuomonė, kad analitinei bei, iš dalies, postmodernistinei estetikai būdingą dėmesio stoką semantiniam, prasminiam estetinių reiškinių matmeniui ir jos lemiamus teorinius keblumus galima, bent iš dalies, įveikti pasitelkus kritiškai apmąstytą fenomenologinę bei hermeneutinę tikrovės supratimo ir aiškinimo patirtį, kurioje itin ryškia vietą užima semantiniai veiksniai. Jame aptariami bendrieji semantinio tikrovės supratimo principai bei su jais susijusios semantinės estetinių reiškinių aiškinimo nuostatos. Straipsnis baigiamas išvadomis, pabrėžiančiomis, jog tiesioginiu estetikos tyrimų objektu laikytinas estetiškas patyrimas, fiksuojantis fenomenalizuotą, kontekstišką, konkrečią, partikuliarą estetiškai suvokiamo esinio prasmę. Deramas dėmesys semantiniams, kontekstiniams, aksiologiniams estetinio patyrimo sandams atveria galimybę pateikti įtikinamesnę teorinį emocinio išgyvenimo, patiriamo estetiškai suvokiant meno kūrinį, bei vadinamųjų fikcijos, tragedijos paradoksų aiškinimą.

Raktažodžiai: estetiški reiškiniai, patyrimas, patirtis, prasmė, semantika, interpretacija

Nagrinėjant anglų bei amerikiečių estetikos darbus, kuriuose vyrauja analitinės filosofijos principais grindžiami tyrinėjimai, krinta į akis dėmesio stoka semantiniam, prasminiam estetinių reiškinių matmeniui. Ją daugiausia lemia analitinėje estetikoje ligi šiol besireiškiantis scientistinis, objektyvistinis, empirinis, sensualistinis ir, iš dalies, fizikalistinis požiūris į mokslinių tyrimų objektą ar mokslinį pažinimą apskritai. Šiuos analitinei mąstymo kryptį būdingus bruožus bei jų neigiamą poveikį estetikos tyrimams suvokia kai kurie pačios analitinės filosofijos atstovai. Antai amerikiečių estetikas J. Margolis pastebi, jog „Iškyla sunkumų bemat, kai mėginame požiūrį į meno kūrinį suderinti su bendra gamtos ar, ypač fizinių daiktų, ontologijos samprata. Apskritai, anglų-amerikiečių filosofija dėl ... žymios pozityvizmo, mokslo vienybės programos, loginio atomizmo, fizikalizmo bei ekstensionalizmo įtakos stengėsi atsakyti į įprastinius ontologinius klausimus apie meno kūrinį (jei tokie klausimai buvo iš viso laikomi priimtinais) tokiais būdais, kurie rezultatų tikslumo požiūriu bent apytikriai atitiktų fizinės gamtos tyrimų rezultatus“ (Margolis 1998: 390).

Be to, objektyvistinį požiūrį į estetinius reiškinius, ypač meno kūrinį, bei jo lemiamą dėmesio stoką prasminiams jų raiškos aspektams skatina ir analitinės estetikos tyrėjų mąstysenoje vis dar gana stiprią įtaką išlaikančios meno autonomijos idėjos, teorijos „menas menui“ nuostatos bei tolydžio atgyjanti pagunda aiškinti meno kūrinį formalistiškai.

Nurodytas estetinių reiškinių supratimo ir aiškinimo ypatybes nesunku išvelgti ne viename pastarųjų metų analitinės estetikos veikalė. Kaip pavyzdį galima paminėti neseniai

Oxforde išleista estetikos vadovėlį (Levinson 2005b). Jo redaktorius, Marylando universiteto profesorius J. Levinsonas, apžvelgdamas analitinės filosofijos tradicija besiremiančią anglų ir amerikiečių filosofinę estetiką, išskiria tris pagrindinius jos tyrimo objektus – meną, estetiškes savybes bei estetinį patyrimą – ir pateikia analitinėje estetikoje vyraujančią jų sampratą. Kalbėdamas apie estetiškes savybes, jis pažymi, kad „Plačiai sutariama, jog estetiškes savybės yra juslėmis suvokiamos (*perceptual*) ar stebimos savybės, tiesiogiai patiriamos savybės bei savybės, saistančios objektų, kurie jas turi, estetinę vertę...“ (Levinson 2005a: 6). Aptardamas estetinio suvokimo ypatybes, tyrinėtojas pabrėžia, kad jam būdinga: „...nesuinteresuotumas ar atotrūkis nuo norų, poreikių ir praktinių rūpesčių; netapimas priemone tikslui siekti, išlikimas savitiksliu dalyku; kontempliatyvus, dėmesį prikaustantis pobūdis ir su tuo susijęs subjekto „išsityrimas“; susitelkimas (*focus on*) į objekto formą; dėmesio sutelkimas į ryšį tarp objekto formos ir jo turinio ar pobūdžio; dėmesio sutelkimas į estetiškes objekto savybes; centrinis vaidmuo estetiškai vertinant meno kūrinį“ (ten pat, p. 6–7). G. Isemingeris, apibūdinamas analitinės estetikos šalininkų darbuose išsivirtinusias pažiūras į estetinį patyrimą, cituoja M. Beardsley'o mintį, kad estetiškes patyrimas ar „... išgyvenimas yra vieningas ir teikiantis malonumą, nes yra nukreiptas į juslėmis patiriamo ar įsivaizduojamo objekto, į kurį pirmiausia sutelktas dėmesys, formą ir ypatybes“ (Iseminger 2005: 102). G. Isemingerio nuomone, estetiškes meno teorijos šalininkai apskritai yra linkę „...pritari poetiškai į estetinį patyrimą, kaip į ryžtingai atsietiną nuo istorinio ir kontekstinio žinojimo ar moralinių, religinių ir politinių įsitikinimų, bei poetiškai, kuris išoriškai suvokiamas meno kūrinį savybes bei kompoziciją (*design*) laiko vienintelėmis estetiškai svarbiomis jų savybėmis“ (ten pat, p. 106). Pasak C. Sartwello, panašiai meno kūrinį, jo estetiškes savybes mėgsta aiškinti tyrinėtojai, prijauniantys teorijai „menas menui“: jų nuomone, „... estetiškes meno kūrinio savybės, t. y. savybės, kurios yra svarbios išgyvenant ir vertinant jį kaip meno kūrinį, yra formalios savybės, linijų ir spalvų, ritmo ir tonų, masės ir kreivių derinys“ (Sartwell 1998: 119).

Cituoti teiginiai teikia pagrindą tvirtinti, kad: 1) ligi šiolei nemenką įtaką analitinei estetikai turi poetiškas į meno kūrinį kaip į pažinimo objektą, analogišką gamtotyros objektui, ir su tuo susijęs polinkis sudaiktinti, objektyvizuoti meno kūrinį; 2) gamtamokslinis žvilgsnis į meno kūrinį skatina estetikos tyrinėtojus sutelkti dėmesį pirmiausia į empiriškai suvokiamas juslines, struktūrines, formalias kūrinį savybes; 3) tokia meno kūrinį ar, žvelgiant plačiau, estetinių reiškinių apskritai samprata labai susiaurina prasminį jų matmenį ir iš esmės pakerta estetikos galimybes pasitelkti semantinį veiksnių teoriškai aiškinant estetinių reiškinių, meninės kūrybos prigimtį.

Aptariamas poetiškas nemaža padarė ir tebedaro, kad analitinėje estetikoje bei glaudžiai su ja sąveikaujančioje postmodernioje teorinėje kultūroje išsivirtintų keletas abejotinos vertės nuostatų: estetiškes antiesencializmas; itin palankiai daugelio tyrinėtojų vertinama L. Wittgensteino pasiūlyta „šeiminio panašumo“ samprata; reliatyvistinis poetiškas į estetinių reiškinių, ypač meno kūrinį, funkcinę prigimtį; estetinių reiškinių pažinimo ir vertinimo kriterijų partikuliarizmas ir kt.

Apžvelgtą analitinės ir, iš dalies, postmodernistinės estetikos trūkumų galima būtų, mano galva, bent iš dalies išvengti, jei tyrinėtojai panaudotų galimybes, kurias atveria išsamūs semantinio estetinių reiškinių matmens tyrimai. Analitinės estetikos, ir ne tik jos, metodologiją būtina semantizuoti, atkreipti tyrėjų dėmesį į prasminius meno kūrinį, estetinių objektų apskritai raiškos veiksnius. Tuo tikslu pravartu atsigręžti į kontinentinės filosofijos bagažę sukaupytą fenomenologinę bei hermeneutinę tikrovės supratimo ir aiškinimo patirtį, kurioje itin ryškia vieta užima prasminis, semantinis dėmuo.

SEMANTINIAI TIKROVĖS SUPRATIMO METMENYS

Kritiškai apmaščius minėtą patirtį išryškėja nemaža teorinių nuostatų, kuriomis reikėtų remtis aiškinant ir estetinius reiškinius. Kai kurias iš jų dera glaustai apibūdinti.

Pirma, suvokiami tikrovės esiniai įgyja reiškinio pobūdį tik jų interpretacijos vyksme ir yra neatsiejami nuo prasmės, kurią gauna interpretacijos eigoje. Interpretacijos metu tikrovė fenomenalizuojama ir tik tokiu, fenomenalizuotu, pavidalu atsiveria ją interpretuojančiam asmeniui.

Antra, prasmė, kurią suvokiamas esinys įgyja konkrečiame interpretacijos vyksme, laikytina *patyrimu* ir skirtina nuo prasmų sistemos, kurią būtų galima įvardyti *patirties* terminu.

Trečia, interpretacijos metu esiniai juos interpretuojančiam žmogui atsiskleidžia kaip suprantami arba nesuprantami. Abiem atvejais jie įgyja prasmę, nes nesupratimas yra savotiškas supratimo epifenomenas.

Ketvirta, konkreta interpretacijos vyksmo metu susiklostantis patyrimas perteikia tiek bendras, tolydžio atsikartojančias suvokiamų esinių savybes, ryšius, tiek konkrečias, nepakartojamas, tik „čia ir dabar“ besireiškiančias jų ypatybes, tik šį interpretacijos vyksmą apibrėžiančias, kitais interpretacijos atvejais nesikartojančias aplinkybes. Patyrimą perteikianti prasmė yra fenomenalizuota, kontekstiška, konkreti, partikuliari.

Penkta, kitaip nei patyrimas, patirtyje glūdinčių prasmų sistema aprėpia apibendrintas žinias, gebėjimus, vertybes, joje fiksuotos laikomos validžiomis semantinės interpretuojamų esinių supratimo schemas, veiklos būdai ir metodai, racionalumo normos ir pan. Patirtyje neatsispindi nei tik konkrečiame interpretacijos vyksme atsiveriančios individualios, nesikartojančios suvokiamo reiškinio savybės, ryšiai, nei tik šį interpretacijos aktą apibrėžiančios aplinkybės. Patirtis *sensu stricto* yra, pasak A. Woozley'o, bendrybės sritis (Woozley 1996: 194). Todėl galima teigti, kad patirtį sudarančios prasmės yra daugiau ar mažiau abstrakčios, bendros, defenomenalizuotos, dekontekstualizuotos bei departikuliarizuotos.

Šešta, patyrimo slypinti kontekstinė, partikuliarizuota informacija, kurią analitiškai galime atskirti nuo jame glūdinčių prasminių patirties sandų, perteikia kontekstinį interpretuojamo esinio raiškos ir jo suvokimo sąlygų apibrėžtumą. Be šio reiškinių aspekto suvokimo būtų neįmanomas empirinis jų supratimas bei su juo susijusi racionali, situacijai adekvati asmens reakcija, elgsena. Kontekstinis, nepakartojamas empiriškai suvokiamų esinių raiškos pobūdis lemia interpretacijos būtinybę.

Septinta, interpretacijos metu aktualizuojamas asmens patirties segmentas reiškiasi kaip semantinis kontekstas ar terpė, kurioje įprasminama suvokiamą reiškinį atspindinti informacija. Patirtis – interpretacijos konteksto vaidmenį atliekantis semantinis darinys, artefaktas, esminis suvokiamų reiškinių supratimo veiksnys. Tai – pagrindinė, niekuo nepakeičiama patirties funkcija. Patirtyje glūdinčios prasmės supratimo eigoje gali keistis, būti tikslinamos ar atmetamos, keičiamos naujomis interpretacijos vyksmo eigoje susiklostančiomis patirtinėmis prasmėmis. Patirtis gali būti siejama su tuo, ką fenomenologijos, hermeneutikos puoselėtojai neretai įvardija kaip išankstinį supratimą, išankstinį manymą, išankstinį suvokimą, išankstinę supratimo struktūrą, išankstinę prasmę ir pan. (*Vorhabe, Vorsicht, Vorgriff, Vormeinern, preconceptions, preunderstanding, prejudice, foremeaning* ir kt.¹).

¹ Žr.: Schleiermacher 1990: 77; Husserl 1970: 51; Heidegger 1999: 191; Habermas 1990: 247; Gadamer 1975: 239; Ricoeur 1990: 322.

Aštunta, į žmogaus dvasinę raišką, interpretacinę veiklą galima žvelgti kaip į „dviųpusio eismo“ kryptimis vykstantį procesą – nuo fenomenalizuoto patyrimo prie defenomenalizuotos patirties ir atvirkščiai; nuo patirties, kaip semantinio artefakto, kūrimo prie jos taikymo konkrečiuose interpretacijos vyksmuose ir atvirkščiai; nuo patyrimo besireiškiančių prasmų, susiklostančių interpretuojant informaciją apie objektyvios bei subjektyvios tikrovės reiškinius, pasiekiančią interpretuojantį asmenį tiesiogiai suvokiant reiškinius ar per suvokiamus įvairius signalus ar ženklus, prie patirtyje internalizuotų bei subjektyvizuotų patirties prasmų, ir priešingai – nuo internalizuotos patirties prie jos eksternalizacijos per konkrečių interpretacijų terpėje susiklostantį patyrimą.

Devinta, labai svarbus asmens patirties sandas yra prasmų, kuriose fiksuojama interpretuojamų esinių, jų savybių, dėsningumų, ryšių reikšmė, svarba ar vertė sociokultūrinių asmens poreikių bei interesų požiūriu. Šias prasmes būtų galima vadinti vertybinėmis prasmėmis ir skirti nuo kitos rūšies, pavyzdžiui, pažintinių ar asmens veiklą apibūdinančių, prasmų.

Dešimta, interpretuojamas reiškinys atsiskleidžia kaip suprantamas, jei suvokiama informacija atitinka asmens turimą patirtį ar interpretacines schemas, kurių terpėje patiriama informacija yra interpretuojama; minėta patirtis, schemas interpretacijos eigoje gali, kaip sakyta, keistis.

Vienuliakta, konkreta suvokiamo esinio interpretacijos eigoje susiklostanti prasmė arba patyrimas yra dviejų elementų – suvokiamą esinį atspindinčios informacijos ir interpretacijos metu aktualizuoto patirties fragmento – sąveikos išdava. Tai, kad interpretacijos vyksme esminis vaidmuo tenka asmens patirčiai, reiškia, jog patyrimą sudaranti prasmė negali būti nesubjektyvi, bet nereiškia to, jog interpretacija sukuria suvokiamą reiškinį atspindinčią informaciją ar patį esinį, nei to, kad jo įprasminimas patirtyje yra niekaip suvokiamos informacijos nesaistomas, grindžiamas visiška interpretuojančio subjekto semantine savivale.

Dvyliakta, suvokiamų reiškinų supratimas (jų identifikacijos prasme) gali remtis skirtingais patirtį sudarančios prasmės dėmenimis: fizinės, jūslėmis suvokiamos reiškinio ypatybės perteikiančiomis prasmėmis arba, pavyzdžiui, sociokultūrinėmis prasmėmis, susijusiomis su funkcinė interpretuojamų esinių paskirtimi, vertybiniu reikšmingumu asmeniui, visuomenei.

Tryliakta, kai kurių esinių, pavyzdžiui, visuomenės institutų, artefaktų, atsiradimas ir funkcionavimas negalimas atsietai nuo sociokultūrinių prasmų, kurių terpėje jie funkcionuoja ir kuriomis remiantis jie yra interpretuojami.

Keturiolakta, asmens santykis su interpretuojamais esiniais, ypač jei jis yra susijęs su vienokiu ar kitokiu emociniu atsaku, visada remiasi suvokiamų esinių interpretacija ir įprasminimu sociokultūrinių patirties prasmų terpėje ir yra saistomas interpretacijos metu susiklostančios vertybinės prasmės.

Penkiolakta, asmens jausminę reakciją tiesiogiai lemia suvokiamam esiniui priskiriamos vertybinės prasmės pobūdis; jos tiesiogiai nesaisto ontologinė esinio prigimtis – fizinė, jūslėmis apčiuopiama ar abstrakti, ideali. Emocinė reakcija galima tiek konkrečių, jūslėmis suvokiamų objektų, tiek abstrakčių prasmų (teiginių, įžvalgų, nuomonių) atžvilgiu.

Šešiolakta, vertybinių asmens prasmų sistema turi hierarchinę sandarą, todėl esinio interpretacijos metu susiklostančios vertybinės prasmės gali atitikti kokybiškai bei kiekybiškai skirtingus minėtos hierarchijos lygius.

Septyniolakta, patyrimo fiksuojama „čia ir dabar“ interpretuojamo esinio prasmė; patirtyje glūdinčių prasmų sistema yra per daugelį anksčiau vykusių interpretacijos aktų

susiklostęs semantinis „artefaktas“, vienijantis pažintines, vertybines prasmes, taip pat veiklos tikslus, būdus bei priemones perteikiančias prasmes. Todėl istorinis laiko matmuo yra esminis patirties sampratos aspektas.

Aštuoniolika, būti interpretuojamu esiniu arba fenomenu reiškia: 1) išryškėti, „išsižiebt“ interpretuojančio asmens sąmonėje intencijos ar intencinės prasmės pavidalu; 2) būti per intencinę prasmę susietu su interpretacijos eigoje aktualizuotu patirties segmentu; 3) būti suprastu arba nesuprastu, nepamirštant, žinoma, to, kad tiek supratimas, tiek nesupratimas visada yra santykinis, neabsoliutus, negalutinis ir t. t.

Devyniolika, intencinės prasmės gali įvairiais požiūriais skirtis. Jose gali būti fiksuojama informacija, atspindinti jausmams apčiuopiamas suvokiamų esinių savybes, formas arba jausmams neapčiuopiamas realijas (pavyzdžiui, suvokiamų objektų kiekį, santykius, funkcijas ir pan.). Intencijų turinį gali sudaryti informacija, fiksuojanti tiesiogiai suvokiamą, „čia ir dabar“ besireiškiantį esinį, arba reprezentuoti anksčiau suvoktus tikrovės reiškinius. Intencinių prasmių turinyje esanti informacija gali (re)prezentuoti tiek fizinius, tiek dvasinius, idealius esinius (pavyzdžiui, sąvokas, nuomones, išvalgas). Intencinės prasmės buvimas neimplikuoja to, kad joje fiksuotas objektas būtinai egzistuoja „realioje“ tikrovėje: intencijos turinį gali sudaryti įsivaizduojami, fiktyvūs dalykai. Intencinių prasmių turinio, t. y. jame fiksuojamos informacijos apie interpretuojamus reiškinius, jų savybes, ryšius, pobūdį labai priklauso nuo praktinio konteksto, veiklos tikslų ar kalbos aktų, kurie yra neatsiejami nuo intencinių prasmių, pobūdžio. Intencinės prasmės gali skirtis ir tuo, kad vienoje iš jų atsispindi interpretuojamų esinių ryšys su interpretuojančio asmens interesais, vertybių sistema, o kitose šis ryšys tiesiogiai neatsispindi (sakykime, gamta – mokslinėse teorijose).

Dvidešimta, turint galvoje aptartas intencinių prasmių savybes, galima, matyt, teigti, kad nei patirties, nei patyrimo, nei semantikos apskritai negalima tapatinti su kokia nors viena prasmių rūšimi – pavyzdžiui, pažintinėmis prasmėmis. Semantikos termino turinys sietinas su prasmių sistema, kurią sudaro įvairios prasmės – pažintinės, vertybinės, emocinės, asmens gebėjimus, įgūdžius, veiklos būdus ar metodus atspindinčios prasmės. Šias prasmes būtų galima laikyti ir prasmių sistemos sandais.

SEMANTINĖS ESTETINIŲ REIŠKINIŲ SAMPRATOS APMATAI

Apžvelgtos bendrosios semantinės tikrovės reiškinių supratimo nuostatos gali būti pasitelkiamos siekiant išryškinti semantinius estetinių reiškinių, ypač meno kūrinį, aspektus. Deramas dėmesys šiems aspektams, jų teorinės reikšmės suvokimas atveria galimybę pateikti geriau pagrįstą estetinių reiškinių prigimties sampratą, rasti daugelio estetikos problemų aiškinimus, kurių neslegia analitinei estetikai būdingas polinkis sudaiktinti, objektyvizuoti, desemantizuoti estetinius reiškinius. Kai kuriuos minėtų aspektų tikslinga aptarti, nesileidžiant į pernelyg išsamius svarstymus.

Pirma, tikrovės pasaulį sudarantys esiniai skiriasi pagal savo ontologinės prigimties ir raiškos santykį su interpretacijos vyksmu: gamtinių, fizinių esinių atsiradimas ir gamtinė ar fizinė raiška nepriklauso nuo interpretacijos, o socialinio ir kultūrinio gyvenimo reiškinių, kultūros artefaktų atsiradimas, raiška ir funkcionavimas yra neatsiejami nuo interpretacijos procesų. Sociokultūrinių reiškinių, tarp jų ir estetinių, meninių vertybių, raiškos nesaisto interpretacijos procesai tik tiek, kiek šios vertybės yra susijusios su gamtiniu, fiziniu substratu. Pasak R. Barthes'o, kultūros reiškiniai prieš tyrėją atsiveria kaip kupini prasmės, humanitariniai mokslai nagrinėja „...ką nors reiškančius faktus“ (Bartas 1991: 84). C. Geertz'o nuomone, bet koks prasmingus kultūros faktus tiriantis humanitarinis mokslas turėtų būti

suprantamas kaip „...reikšmių ieškantis interpretacinis mokslas“ (Geertz 2005: 5). L. R. Baker požiūriu, „Skirtingai nuo gamtos objektų artefaktai turi prigimtį, esmę, kurios priklauso nuo dvasinės veiklos“ (Baker 2006: 132).

Antra, tikrovės esiniai gali įgyti vienokias ar kitokias prasmes, tarp jų ir estetiškas, jei jie reiškiasi, tampa reiškiniais, t. y. interpretuojamais objektais. Estetiniais gali būti, kalbant griežtai, tik reiškiniai, fenomenai. Tiesą sakant, pasaulis, kuris neatsiveria asmeniui reiškinio pavidalu, yra jam išvis neprieinamas. Galima pritarti, žinoma, su išlygomis, tiems, kas mano, jog „Pasaulis neegzistuoja kaip daiktas savyje, nepriklausomai nuo interpretacijos; veikiau tik interpretacijų dėka ir per jas jis tampa būtimi“ (Tarnas 1993: 397). Todėl ėmęsi estetikos tyrimų, atsiduriame estetinių reiškiniu pasaulyje. Šiuo požiūriu estetikas nesinaudoja jokiais privilegijomis: visi tyrėjai pažįsta, vertina, kuria reiškinius ir save pačius kaip neatsiejamą reiškiniu pasaulio sandą.

Trečia, fenomeniška estetinio reiškinio prigimtis atsiskleidžia tik per patyrimą – konkrečią, kontekstišką, individualias, nepakartojamas jo raiškos bei interpretacijos ypatybes atspindinčią, partikuliarią prasmę. Estetiniais reiškiniais skleidžiasi tik patyrimo erdvėje, už jos ribų jie nesireiškia ir neegzistuoja.

Ketvirta, suvokiami esiniai gali įgyti estetinę prasmę, tapti estetiniais reiškiniais, jei jie yra interpretuojami remiantis patirtimi, aprėpiančia, be kita ko, asmens vertybinių prasmų klodą, vertybių sistemą.

Penkta, esinys gali įgyti estetinio reiškinio prasmę, jei interpretuojant yra susiejamas su vertybine prasme, atsirandančia interpretacijos metu suvokiamo esinio savybes įprasminant asmens vertybinės patirties kontekste. Už vertybinės patirties ir jos saistomo vertybinio patyrimo matmens estetiniais reiškiniais neegzistuoja.

Šešta, vertybinė estetiškai suvokiamo reiškinio prasmė yra semantinis darinys, kurį, kaip ir bet kurią interpretacijos vyksme susiklostančią prasmę, lemia du veiksniai – interpretuojamo reiškinio savybių pobūdis ir aktualizuotą vertybinę patirtį, kurios terpėje reiškinys interpretuojamas, sudarančių prasmų pobūdis bei „rangas“ vertybinėje hierarchijoje.

Septinta, esinio estetinio suvokimo metu asmens patiriamą jausminę reakciją daugiausia lemia estetiniam reiškiniui priskiriamos vertybinės prasmės pobūdis bei hierarchinis rangas.

Aštunta, estetiškai suvokiamam reiškiniui priskiriamos vertybinės prasmės santykis su aktualizuota vertybine asmens patirtimi gali įvairuoti: paskiriama vertybinė prasmė gali visiškai ar iš dalies sutapti su patirtyje fiksuotomis atitinkamo reiškinio vertybinėmis prasmėmis arba joms prieštarauti. Tas pat pasakytina ir apie reiškiniui priskiriamos vertybinės prasmės hierarchinį santykį su patirtyje fiksuotomis vertybinėmis prasmėmis.

Devinta, estetiškai suvokiant meno kūrinį, kuriame skaitytojas, žiūrovas ar klausytojas paprastai susiduria su menininko pateikta vaizduojamų reiškiniu interpretacija, svarbu skirti du tų reiškiniu vertybinio įprasminimo aspektus: a) tam tikro reiškinio, pavyzdžiui, smurto, prievartos, vertybinę prasmę, kurią paprastai jam priskiria viena ar kita interpretacinė bendruomenė, ir b) vertybinę prasmę, kuri išreiškia menininko vertybinį santykį su tuo reiškiniu, jo vertybinį įprasminimą kūrinyje. Abiejų šių vertybinės prasmės dėmenų santykis su atitinkama kūrinio suvokėjo vertybine patirtimi gali būti paženklintas atitikimo arba prieštaros žyme.

Dešimta, svarbiausias dalykas semantinės estetinių reiškiniu sampratos požiūriu yra interpretacijos metu išskristalizuojanti vertybinė jų prasmė ir jos saistomas asmens jausminis atsakas, o ne ontologinis estetiškai suvokiamo reiškinio pobūdis – fizinis, jauslėmis apčiuopiamas, formalus, fiktyvus ar realus.

Pateikta estetinių reiškinių ir jų interpretacijos samprata, besiremianti visų pirma semantiniiais veiksniais, neatskleidžia, žinoma, daugelio specifinių aplinkybių, susijusių su konkrečia estetinių reiškinių, tarp jų ir estetinių artefaktų, meno kūrinų, raiška. Tačiau ji atveria galimybę koreguoti nemaža estetikos problemų aiškinimų, ligi šiol išlaikančių tvirtas pozicijas analitinės ir, iš dalies, postmodernistinės estetikos darbuose.

Remiantis anksčiau išdėstytais teiginiais apie semantinę estetinių reiškinių sampratą, galima padaryti keletą apibendrinančių išvadų.

1. Kadangi estetinė suvokiamų esinių prasmė atsiskleidžia tik estetiniame patyrimo, estetikos tyrimo objektas negali būti tapatinamas su vadinamosiomis „estetinėmis savybėmis“ ar meno kūriniais, suvokiamais atsietai nuo interpretacijos vyksmo ir jo išdavų. Tikruoju estetikos objektu laikytinos įvairios estetinio patyrimo atmainos, susiklostančios estetiškai įprasminant ir išgyvenant skirtingoms gamtinės ir sociokultūrinės tikrovės sritims priklausančius esinius. Prasmei ir kontekstinėms jos raiškos sąlygoms teiktina principinė reikšmė teoriškai aiškinant estetikos problemas.

2. Semantiniu požiūriu esminis estetinių reiškinių sampratos veiksnys yra reiškiniui priskiriama vertybinė prasmė, išreiškianti vertybinės patirties ar vertybių sistemos lemiamą vertybinį asmens santykį su suvokiamu reiškiniu. Nuo šio semantini bei aksiologine prigimtimi pasižyminčio santykio daugiausia priklauso jausminis estetinius reiškinius, meninius artefaktus interpretuojančio asmens atsakas.

3. Aiškinant estetinių reiškinių, meno kūrinų prigimtį netikslinga semantinį jų matmenį tapatinti vien su pažintine prasme ar pažintiniu, kognityviniu prasmių sistemos sandu. Semantika apima ne tik pažintines, bet ir kitokias – vertybines, veiklos, emocines – prasmes.

4. Polinkis semantinį meno kūrinio turinio dėmenį tapatinti vien su pažintiniu sandu, dėmesio stoka santykiui tarp meno kūrinio perteikiamos vertybinės vaizduojamų reiškinių prasmės ir suvokėjo vertybių sistemos neretai kliudo estetikams (žr.: Levinson 1998) pateikti įtikinamesnį emocinio išgyvenimo, patiriamo estetiškai suvokiant meno kūrinį, ar vadinamųjų fikcijos, tragedijos paradoksų teorinį aiškinimą.

Gauta 2007 05 28

Priimta 2007 06 29

Literatūra

1. Baker, L. R. 2006. "On the twofold nature of artefacts", *Studies in History and Philosophy of Science* 37(1): 132–136.
2. Bartas, R. 1991. *Teksto malonumas*. Vilnius: Vaga.
3. Gadamer, H.-G. 1975. *Truth and Method*. New York: Sheed and Ward Ltd.
4. Geertz, C. 2005. *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.
5. Habermas, J. 1990. "The hermenetic claim to Universality", in *The Hermeneutic Tradition. From Ast to Ricoeur*, ed. G. L. Ormiston, A. D. Schrift. New York: State University of New York Press, 245–272.
6. Heidegger, M. 1999. *Being and Time*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
7. Husserl, E. 1970. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Evanston: Northwestern University Press.
8. Iseminger, G. 2005. "Aesthetic experience", in *The Oxford Handbook of Aesthetics*, ed. J. Levinson. Oxford: Oxford University Press, 99–116.
9. Levinson, J. 2005a. "Philosophical aesthetics: An overview", in *The Oxford Handbook of Aesthetics*, ed. J. Levinson. Oxford: Oxford University Press, 3–24.
10. Levinson, J. 1998. "Emotion in response to art", in *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 3, ed. E. Craig. London, New York: Routledge, 273–280.

11. Levinson, J. (ed.). 2005b. *The Oxford Handbook of Aesthetics*. Oxford: Oxford University Press.
12. Margolis, J. 1998. "Ontology of art: Historical ontology", in *Encyclopedia of Aesthetics*. Vol. 3, ed. M. Kelly. New York: Oxford University Press, 389–394.
13. Ricoeur, P. 1990. "Hermeneutic and the critique of ideology", in *The Hermeneutic Tradition. From Ast to Ricoeur*, ed. G. L. Ormiston, A. D. Schrift. New York: State University of New York Press, 298–334.
14. Sartwell, C. 1998. "Art for art's sake", in *Encyclopedia of Aesthetics*. Vol. 1, ed. M. Kelly. New York: Oxford University Press, 118–121.
15. Schleiermacher, F. 1990. "The aphorisms on hermeneutics from 1805 and 1809/10", in *The Hermeneutic Tradition. From Ast to Ricoeur*, eds. G. L. Ormiston, A. D. Schrift. New York: State University of New York Press, 57–84.
16. Tarnas, R. 1993. *The Passion of Western Mind*. New York: Ballantine Books.
17. Woozley, A. D. 1996. "Universals", in *The Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 8, ed. P. Edwards. New York and oth.: Simon and Shuster Macmillan.

ŽIBARTAS JACKŪNAS

Semantic approach to conception of aesthetic phenomena

Summary

The author tries to outline a semantic approach to investigation of aesthetic phenomena, with the principles of phenomenology and hermeneutical philosophy taken into account. Some essential tenets of the semantic conception of a reality in general and aesthetic phenomena in particular are provided in the article which ends in a conclusion that the semantically conceived aesthetic experience deserves to be treated as a proper object of aesthetics. The semantic approach provides an opportunity to develop a more cogent solution of some widely discussed problems in aesthetics, such as the nature of emotional response to art or the so-called paradoxes of fiction and tragedy.

Key words: aesthetic phenomena, experience, meaning, semantics, interpretation